

Олександр Воронин

КОРОТКА ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Українська Автокефальна
Православна Церква у США
Саут Баунд Брук, Нью-Джерсі
1989

Олександр Воронин

**КОРОТКА ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

**Українська Автокефальна
Православна Церква у США
Саут Баунд Брук, Нью-Джерсі
1989**

**Благословляю друк праці
Олександра Воронина 10-IV-1990**

**† МСТИСЛАВ
† МИТРОПОЛИТ**

**Фундатор цього видання:
Братство Св. Володимира
при Катедральному Соборі Св.Князя Володимира
Чікаго, штат Іллінойс
США**

ПЕРЕДМОВА

У 988 році великий князь Володимир проголосив християнство державною релігією Київської держави і заснував Київську митрополію, що протягом ось уже понад 1000 років є Рідною Церквою українського народу. На жаль, в історії Української Православної Церкви, як і у всій українській історії, переважають сумні сторінки. Опинившись у 1686 році під владою Московської патріархії, Православна Церква на Україні втратила свою незалежність і самобутність, а разом з тим у неї відібрано і її історію, всі здобутки і світлі події якої приписала собі Церква-поневолювач. Такий стан великою мірою триває і досі. На Україні немає тепер справжньої, непофальшованої історії Української Православної Церкви. Виростають цілі покоління, які ніколи не чули про тисячолітню Рідну Церкву українського народу, не знають про її понад 700-річну де-факто автокефалію в юрисдикції Царгородського патріарха, про її подвійне відродження і подвійний розгром сталінськими богоборцями у ХХ сторіччі. Не знають, що протягом віків Українська Православна Церква виробила властиві тільки їй особливості, які послідовно намагається ліквідувати Російська Церква. Не знають, що Українська Автокефальна Православна Церква вільно живе і розвивається у багатьох закордонних країнах, зберігаючи традиції Київської митрополії.

Православні українці закордоном зробили багато для збереження історії Української Православної Церкви. Видано монументальний "Нарис історії Української Православної Церкви" видатного історика Івана Власовського, праці митрополита Іларіона, Олександра Лотоцького, Дмитра Дорошенка, Наталії Полонської-Василенко та інших авторів. Треба сподіватися, що завдяки гласності і перебудові в Радянському Союзі ці вартісні праці будуть невдовзі доступні і на Україні та що й українські історики на батьківщині матимуть можливість збагачувати скарбницю знань про Українську Православну

Церкву. Але тимчасом існує невідкладна потреба в поширенні основних відомостей з нашої церковної історії, щоб кожен православний українець на Україні міг мати про це бодай загальне уявлення.

Цю потребу намагається задовольнити радіопрोगрама **Голос УАПЦ**, яка розпочала свої щонедільні передачі на Великдень 1989 року. Невдовзі після інавгурації програми, було передано серію "Конспективна історія Української Православної Церкви" з 8 частин. Подібну 9-частинну серію передало в рамках програми "З літопису Української Православної Церкви" Радіо Свобода. Тепер ці матеріали, доповнені і усучаснені, виходять у друкованій формі.

СВІТАНОК ХРИСТІЯНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У стародавньому літописі "Повість временних літ" записано переказ, що перше благовістя Христової віри прийшло на землі України апостол Андрій Первозваний під час однієї із своїх місійних подорожей в середині I сторіччя. Він благословив гори, де тепер стоїть Київ і віщував містові, яке мало постати на них, світле християнське майбутнє. Цей переказ віками зберігав український народ, і його ствердив своїм авторитетом Собор Української Православної Церкви, що зібрався у Києві в 1621 році, в час тяжкої боротьби православних з унією. У соборній постанові було сказано:

"Святий апостол Андрій - перший архієпископ Константинопольський, патріарх Вселенський і апостол Український. На Київських горах стояли ноги його, і очі його Україну бачили, а уста благословляли, і насіння віри він у нас насадив. Воістину Україна нічим не менша від інших східних народів, бо і в ній проповідував апостол."

Пророцтво апостола Андрія Первозваного про розквіт віри Христової на українських землях здійснилось шойно через дев'ять століть, коли князь Володимир Великий зробив християнство офіційною релігією своєї велетенської Київської держави. Між тим Христова віра процвітала на землях України головним чином на берегах Чорного моря, де були грецькі колонії. Але є свідчення, що християнство було відоме і мало своїх прихильників і в інших місцевостях, де жили наші далекі предки.

Із зростом Києва і постанням на землях України княжої Руської держави, проникання християнства посилилось завдяки торговельним зв'язкам з Візантією, Болгарією і країнами Європи. Існують вагомі

докази, що християнство прийняв князь Київський Аскольд після невдалого походу на Візантію у 860 році і можливо навіть охрестив свій народ, хоч це перше хрещення Русі не утрималось. У війську князя Ігоря безсумнівно були християни, про що свідчить згадка про це у мирному договорі Русі з греками.

Християнство прийняла дружина Ігоря княгиня Ольга, але вона зробила це лише особисто, не вимагаючи зміни віри від своїх підданих. Її син князь Святослав не пішов за її прикладом. Спочатку був вірний поганським богам і її внук, князь Володимир. Але згодом, усвідомивши потребу єдиної віри у своїй великій державі, він почав досліджувати віру сусідніх народів, і кінець-кінцем зупинився на християнстві, яким воно практикувалося у Візантії.

ХРИСТІЯНСЬКА КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА

Князь Володимир охрестився сам, а 988 року охрестив у водах Дніпрових князів і почав ширити Христову віру по всій своїй державі. На українських землях християнство приймалось без опору, але народ не хотів позбуватися глибоко закорінених протягом віків вірувань, традицій та звичаїв, і продовжував зберігати і їх. З часом багато з них набрали християнського змісту і стали частиною народної релігії - самобутнього українського християнства.

Прийняття християнства Київською державою об'єднало роз'єднані до того часу племена, що жили на її землях; ввело Київську Русь в родину християнських народів, а разом з тим було поштовхом до нестримного розвитку духовної культури. По всій країні почали виростати церкви, закладались монастирі. Розвинулась духовна література - перекладна і власна; літописці зафіксували на сторінках історії минуле і сучасне Церкви, держави і народу. Засновувались школи, бібліотеки; розвивався іконопис і церковний спів. Київ, як столиця Київської Русі, став

осідком заснованої після хрещення Київської митрополії, в юрисдикції Царгородського патріарха. Сюди прибув перший митрополит, тут перебували його наступники.

Князь Ярослав Мудрий завершив християнізацію Київської Русі і продовжував розбудовувати свою державу на засадах Христової віри. За нього в Києві побудовано величний Софійський собор, досі неперевершений шедевр церковної архітектури на всіх землях Східної Європи. На його доручення було укладено "Руську Правду" - збір законів для всієї держави, де, серед іншого, міститься демократична засада, що володар відповідальний перед законом так, як і кожна інша людина.

Спочатку на чолі Церкви в Київській Русі стояли митрополити-греки, але в 1051 році собор єпископів обрав митрополитом київського ченця Іларіона, людину високої освіти, красномовного автора "Слова о законі і благодаті". Після нього ще довгий час на Київський митрополитичий престол знову призначали греків, з одним винятком: у 1147 році митрополитом було поставлено місцевого особу -Климента Смолятича.

Однак, залежність Православної Церкви на українських землях від Візантії не обмежувала її самобутнього життя і розвитку. Це були зв'язки Церкви-Доньки з Церквою-Матір'ю в повному розумінні цього слова. Протягом 700 років перебування в юрисдикції Царгородського патріарха, Українська Православна Церква користувалась фактичною автокефалією. З усіх ознак підлеглості на практиці фактично була лише одна: поставлення патріархом митрополита Київського. Патріархи дотримувалися звичаю надсилати з патріархії до Київських митрополитів грамоти з олов'яними печатками, як до автокефальних першоієрархів, а не з восковими, як до підлеглих митрополитів.

У ширенні християнства і освіти в Русі-Україні головну роль відігравали монастирі, зокрема найбільший і найвідоміший з них - Києво-Печерський монастир, заснований преподобним Антонієм і роз-

будований ігуменом Феодосієм. Церква Успіння Богородиці, побудована в кінці одинадцятого століття, століттями чарувала кожного, хто її бачив. Києво-Печерський монастир був не тільки місцем чернечих подвигів, але й важливим центром науки та освіти.

Українська Православна Церква від самих початків свого існування була пов'язана із своєю державою і народом. З піднесенням державної могутності за князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха підносились слава і велич Церкви; коли занепадала держава - терпіла і Церква.

Першого великого руйнування зазнав Київ у 1169 році, коли його здобули і сплюндрували війська суздальського князя Андрія, володіння якого лежало на північний захід від Москви, що була у той час маленьким селищем. Це було перше вторгнення північного сусіда на українські землі, при чому, не зважаючи на те, що суздальці були християнами, вони безжалюбно убивали князя, по-варварському грабували церкви й монастирі, забрали з собою численні церковні дорогоцінності, серед них велику святиню українського народу - ікону Вишгородської Богоматері.

Не встиг Київ відбудуватися від наїзду суздальського князя, який увійшов в російську історію з бязюнірським додатком "Боголюбський", як прийшло нове лихоліття - наїзд татаро-монгольських орд хана Батия. У 1240 році вони здобули і зруйнували Київ, а з тим перестала існувати Київська княжа держава.

У ТАТАРО-МОНГОЛЬСЬКІЙ НЕВОЛІ

Після падіння Київської держави, Київ втратив значення столиці і культурно-релігійного центру. Ще сто років існувала Галицько-Волинська держава на заході - останній прояв української державності княжої доби. Тимчасом на півночі почало швидко набирати сили і впливів Ростовсько-Суздальське князівство, що, на відміну від розгромленої татаро-

монгольською навалою України, відносно уціліло від знищення. Згодом його центром стала Москва.

Треба віддати належне завойовникам із Сходу, що протягом понад столітнього панування на землях Київської Руси вони, за окремими винятками, не втручалися в духовне життя народу і Церкви. Одним з винятків була мученицька смерть 1246 року чернігівського князя Михайла та його боярина Федора, закатованих татарами за відмову поклонитися поганським ідолам. В час поневолення Церква і народ надзвичайно зблизились. Народ вбачав у Церкві єдину силу, яка може дати йому підтримку, навіть якщо тільки духовну. В наслідок таких тісних зв'язків, християнізація українського народу пішла значно далі, ніж це було у випадку багатьох інших християнських народів, і сприяла виробленню самобутнього Українського Православ'я.

Маси людей тікали з поневолених татаро-монгольськими ордами українських земель на північ, шукаючи спокійнішого життя. Почали залишати свою паству і Київські митрополити. Першим з них був митрополит Кириїл III, уродженець Галичини, який, призначений на Київський престол 1243 року, пробув у Києві лише три місяці, після чого переїхав на постійно до Володимира над Клязьмою. У 1300 році митрополит Максим, родом грек, переніс туди свою кафедру. Це підготувало ґрунт для створення на півночі окремої митрополії, з якої виросла Московська (пізніше Російська) Церква.

На західних землях України, де виросла Галицько-Волинська держава, на початку чотирнадцятого століття було створено окрему Галицьку митрополію, яка проіснувала до 1391 року.

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА УКРАЇНІ ПІД ЛИТВОЮ І ПОЛЬЩЕЮ

Кінець татарському пануванню поклала Литва в союзі з українським народом. З того часу почина-

ється доба Литовсько-Руської Держави. Для українських і білоруських земель володіння Литви було доброзичливе - практично це був союз народів. Православна Церква далі залишилась важливим чинником, не зважаючи на те, що митрополити Київські постійно перебували на півночі. Релігійне життя проходило нормально, ширилась наука через церковні школи, а головним чином через монастирі, які після татарської навали повністю відновили свою діяльність.

1376 року, на домагання великих литовських князів було створено Литовсько-Руську митрополію, центром якої мав залишатися Київ. Православна Церква в Литовсько-Руській державі користувалась великою пошаною з боку великих князів. Цей стан припинився після 1385 року, коли великий князь Ягайло, бажаючи одружитись з донькою польського короля Ядвігою, погодився Кревською угодою на політичне об'єднання литовських і українсько-білоруських земель з Польщею і переведення Литовського князівства на католицизм. З того часу почався безоглядний і невпинний наступ католицизму на Українську Православну Церкву.

У 1448 році Московська Церква самовільно (без згоди Царгороду) поставила свого власного митрополита і тим самим фактично відділилась від Церкви-Матері у Києві. Через 10 років після того Московський собор формалізував цей акт сепаратизму. Так відбувся остаточний поділ єдиної православної митрополії на Сході Європи на дві митрополії: Київську, в якій залишилась Українсько-Білоруська Церква в Польсько-Литовській державі, і Московську. Після поділу Українсько-Білоруська Церква і Московська митрополія, яка пізніше стала патріархією, жили окремим життям: Московська Церква - незалежно, а Українсько-Білоруська, як Київська митрополія - в юрисдикції Царгородського патріарха.

1569 року Польща і Велике князівство Литовське повністю об'єднались в одну Річпосполиту Польську. В чужій вірою Польській державі Українська Право-

1

славна Церква зазнавала постійних утисків і посягань влади на керування нею. Королівська влада перебрала на себе право поставляти для Православної Церкви митрополитів, єпископів та ігуменів монастирів (так зване право патронату), а нижче духовенство було узалежене від польських магнатів, на землях яких знаходились православні парафії. Для православних створювались такі умови, щоб змусити їх переходити на римо-католицизм. Але цьому тискові піддалось відносно небагато православних українців, за винятком окремих боярів і магнатів. Народ далі віддано тримався рідної Православної віри і Церкви, яка була для нього не тільки духовною матір'ю, але й джерелом збереження національної самобутності. Велику роль в підтримці і обороні Церкви відіграли церковні братства, що стали важливим елементом економічного і суспільного життя народу.

Серед українських шляхтичів, що залишились вірними Православній вірі, особливо вирізнявся князь Константин Острозький, осідком якого було місто Остріг на Волині. В кінці 70-х років ХУІ сторіччя він заснував тут академію - школу вищого рівня, що стала православним духовно-релігійним центром усієї України. В Острозькій друкарні 1581 року побачила світ Острозька Біблія - перше друковане видання Святого Письма церковно-слов'янською мовою. Князь Острозький був непохитним оборонцем Православної віри, опікуном Православної Церкви у Польсько-Литовській державі.

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ

Коли стало ясно, що український народ не перейде на католицизм ні добровільно, ні змушений силою, виринула ідея підпорядкувати православних Римові шляхом унії, обіцяючи залишити їм грецький обряд, слов'янську мову в богослуженні і навіть жонатє духовенство. Ідею унії підтримало кілька

православних єпископів, на чолі з митрополитом Київським Михайлом Рогозою, незадоволених своїм приниженим станом у порівнянні з католицькими єпископами у Польській державі. Підготовку до прийняття унії вони провадили таємно від нижчого духовенства і народу.

Унію було проголошено в жовтні 1596 року на уніатському соборі в Бересті, в якому взяли участь митрополит Михайло Рогоза і п'ять про-унійних єпископів, представники папи та від короля. Одночасно в тому ж місті відбувся собор Православної Церкви з участю двох єпископів - Львівського Гедеона Балабана і Перемиського Михайла Копистенського - які залишились вірні Православ'ю, дев'ятох архимандритів і понад двохсот священників. Були на православному соборі представники Царгородського і Олександрійського патріархів, багато православної шляхти, делегати від братств. Собор засудив унію і єпископів, які її прийняли, і цю постанову затвердив Царгородський патріарх. Тимчасом акт унії затвердив польський король, і вона дістала офіційний статус. Таким чином, сталося розбиття Церкви, знищено релігійну єдність українського народу.

Після Берестейської унії Православна Церква на Україні опинилась у надзвичайно тяжкому становищі. Вірними Православ'ю залишились тільки два єпископи. Грамотою польського короля Сигизмунда III Православна Церква була позбавлена в країні громадянських прав. Польська державна влада визнавала лише уніатських єпископів. Православних трактували, як людей нижчого класу, утискали їх, обкладали непосильними податками, переслідували фізично. В руки уніатів перейшло багато православних церков, включно з Софійським собором у Києві. До того ж, у 1608 році помер Константин Острозький, із смертю якого Православна Церква втратила свого найвпливовішого оборонця.

Але ані утиски, ані заходи насильного переведення православних на унію не мали значних успіхів:

народ у більшості залишався вірним Православній вірі.

ВІДРОДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ПІСЛЯ УНІЇ

На захист Церкви стало українське козацтво, яке в той час було вже вагомою військовою силою. У Києві заснувалось Богоявленське братство, що стало головним бастионом Православ'я. До нього записався з усім військом Запорізьким козацький гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Підтримуване козацтвом, братство уможливило відродження культурної і освітньої діяльності Києво-Печерського монастиря, який православним пощастило затримати у своїх руках. При монастирі було засновано власну друкарню.

Однак на початку ХУІІ сторіччя Українська Православна Церква опинилась під загрозою залишитись зовсім без єпископату, а тим самим перестати існувати. Після смерті двох вірних Православ'ю ієрархів залишився лише єпископ Єремія Тисаровський, заступник єпископа Львівського. Це означало, що не було можливості ставити нових ієрархів, бо, як відомо, для висвяти єпископа потрібно щонайменше двох єпископів. На допомогу Церкві знову прийшов гетьман Петро Сагайдачний, який переконав Єрусалимського патріарха Феофана, що переїжджав у той час через Україну, висвятити для Української Православної Церкви митрополита і єпископів. У вересні 1620 року в Києві було висвячено митрополита Київського Іова Борецького та п'ятьох інших єпископів. Постановлення ієрархії відбулось канонічно і з дотриманням звичаїв Української Православної Церкви. Канонічно тому, що Єрусалимський патріарх Феофан діяв з доручення Царгородського патріарха, в юрисдикції якого перебувала Київська митрополія. Звичай було дотримано тим, що кандидатів обирали

всі вірні Церкви.

Українська Православна Церква стала на шлях нового розвитку. Але за визнання нової української православної ієрархії довелось вести довгу боротьбу з польською королівською владою. Православний єпископат легалізовано щойно в 1633 році, вже після смерти короля Сигизмунда III, запеклого ворога Православ'я. До легалізації дійшло на рішучі домагання козацтва і шляхти, але й то лише тоді, коли було поставлено нового митрополита Київського, архимандрита Києво-Печерського монастиря Петра Могилу.

ЗОЛОТА ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Митрополит Петро Могила, з роду молдавських володарів, був однією з найвизначніших постатей в історії Православної Церкви на Україні - енергійний і здібний адміністратор, палкий оборонець Православної віри та української культури. Перебуваючи на митрополитчому престолі, Петро Могила розгорнув широку духовну, культурну та господарську діяльність. Він реорганізував братську Богоявленську школу на Подолі на колегію за зразком західно-європейських університетів (пізніше вона дістала назву Києво-Могилянської академії). Він дбав про відновлення стародавніх київських церков та історичних пам'яток. Митрополит Петро Могила був також визначним богословом. Його найбільшою заслугою було написання і видання при співпраці з іншими православними вченими Православною Ісповідання Віри - викладу православного християнського віровчення, що його Східна Православна Церква зарахувала до своїх символічних книг. Дбав митрополит Петро Могила і про упорядкування та видання богослужбових книг, однакових для всієї митрополії. Зокрема цінними були його Служебник і Требник.

Світла доба митрополита Петра Могили тривала недовго - її припинила його смерть 1647 року. Незадовго перед смертю у своєму заповіті визначний першоієрарх ствердив свою відданість Православній вірі і Церкві такими словами:

“У святій вірі, в котрій народився, виховався і з волі й ласки Божої достоїнство митрополитанське недостойний на собі маю, в ній же хочу, вік свій закінчивши, стати перед маєстатом Господа мого”.

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В УКРАЇНСЬКІЙ КОЗАЦЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Наступником Петра Могили на Київському митрополитському престолі став Сильвестер Косів. Його митрополитське служіння почалося в період дедалі більшого польсько-католицького тиску на Православну віру та одночасного посилення сваволі польських поміщиків супроти поневолених ними українських селян, які, не зважаючи на невблаганний тиск, рішуче відмовлялися переходити на унію. Нарешті, народ піднявся проти поневолювачів. 1648 року спалахнуло всенародне повстання, очолене Богданом Хмельницьким, однією з найголовніших підстав якого були оборона Православної Віри і ліквідація унії.

Православне духовенство в Україні було в той час справді народне: воно міцно берегло свої православні традиції, жило одним життям з народом. Українська православна ієрархія підтримала боротьбу Богдана Хмельницького, а духовенство брало в ній діяльну участь. На Святвечір 1648 (ст. ст.) року Богдан Хмельницький урочисто в'їхав із своїм військом до Києва, де його вітали, як визволителя народу, митрополит Сильвестер Косів і Єрусалимський патріарх Паїсій з духовенством та масами народу.

Труднощі безперестанної війни примусили Хмельницького піти на союз з Москвою, в якій багато-хто з переслідуваних поляками і уніатами

українців сподівався знайти надійного спільника в обороні Православної Віри. Згідно з Переяславською угодою 1654 року, це мав бути союз рівноправних держав, із збереженням незалежності України і затриманням в руках гетьманського уряду адміністративної влади та права мати своє власне військо. Але Москва відразу почала урізувати і касувати права незалежної Української держави, і кінцевим наслідком цього процесу було повне її поневолення.

Про статус Православної Церкви на Україні в Переяславській угоді майже не було згадки. Українська ієрархія і духовенство в більшості ставились до союзу з Москвою негативно, підкреслюючи свою вірність Церкві Матері - Царгородській патріархії. По смерті Богдана Хмельницького Москва у 1659 році накинула Україні підробленні статті Переяславської угоди, які значною мірою урізували її суверенні права. Підступно було вставлено статтю, якої не було у первісній версії 1654 року: "А митрополитові Київському, також і всім іншим духовним Малої Росії бути під благословенням святішого патріарха Московського всієї Великої, Малої і Білої Росії". Незважаючи на протести українського духовенства і козацької старшини, стаття залишилась у псевдо-Переяславській угоді, і на її підставі Московська Церква почала заходи до повного підпорядкування собі Київської Митрополії.

ВТРАТА НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Процес втягнення Української Православної Церкви в орбіту Москви тривав 27 років. Йому сприяла доба "руїни", коли Україну розривали міжусобиці і не було ані сильного державного керівника, ані сильної особистості на чолі Церкви, на яких можна було б орієнтуватися. Такі обставини

вели до послідовної ерозії вірності Царгородському патріархові; дедалі частіше лунали голоси за підпорядкування Церкви на Україні Москві. Москва ж із свого боку робила все, щоб закріпити свою владу.

Митрополит Київський Йосиф Нелюбович-Тухальський був останнім, що дістав благословенну грамоту від патріарха Царгородського. Після його смерті 1675 року Київська митрополича кафедра залишалась вакантною протягом десяти років, і її справами завідував місцеблюститель. Це робилося з наміром, щоб ослабленням митрополичого престолу підготувати ґрунт для підпорядкування Київської митрополії Москві. Відповідний час для цього настав у 1684 році.

В грудні того року до Царгородського патріарха Якова було вислане царське посольство з проханням погодитись, щоб новообраний митрополит Київський та його наступники поставлялись у Москві - інакшими словами, фактично йому пропонували зректися юрисдикції над Київською митрополією. Патріарх Яків згоди на це не дав, але ще перед тим, як прийшла його відповідь, Московський патріарх поставив на митрополита Київського, без згоди Царгороду, єпископа Гедеона Святополка-Четвертинського, прихильника переходу під владу Москви, порушуючи тим канони Вселенської Православної Церкви.

1686 року Москва формально встановила свою владу над Православною Церквою на Україні. До Царгороду були вислані послы від царя і гетьмана Самойловича. На вимогу підкупленого ними великого турецького візиря і за щедрі царські дари Царгородський патріарх Діонісій погодився передати Київську митрополію в юрисдикцію Москви. В теорії Київська митрополія мала зберігати значну автономію, згідно з обіцянками царів в час зміни юрисдикцій. Але ці обіцянки були швидко забуті.

Тимчасом, уже через рік після того, як Царгородський патріарх Діонісій віддав Українську Православну Церкву Москві, його було скинуто з

патріаршого престолу. Одним з головних обвинувачень проти нього було те, що він неканонічно відступив Київську митрополію Москві. Незаконність передачі Української Православної Церкви Московському патріархові підтверджено також декретом (томосом) Вселенської патріархії у 1924 році про надання автокефалії Православній Церкві у Польщі, територія якої включала західно-українські і західно-білоруські землі, що були колись частиною Київської митрополії. Вселенський патріарх Григорій VII і двадцять митрополитів писали у цьому томосі: "Приєднання до Московської Церкви Київської митрополії відбулось не за приписами канонічних правил, а також не було дотримано всього того, що було встановлено відносно повної церковної автономії Київського митрополита, який має титул екзарха Вселенського патріарха".

УКРАЇНЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ПІД ВЛАДОЮ МОСКВИ

Згідно з передумовами переходу Київської митрополії під владу Московського патріарха, Православна Церква на Україні мала право на широку автономію. За нею затримувалось право вибирати митрополита і єпископів на власних соборах; під владою митрополита Київського залишились усі монастирі на Україні; його повноваженням далі залишались церковні суди; він мав право мати свою власну друкарню, до якої не повинна була втручатися Москва. З огляду на історичну давність і значення Київського митрополічного престолу, митрополит Київський мав вважатися другим після Московського патріарха.

Але всі ці права Москва дуже швидко почала перекреслювати. Зокрема прискорився цей процес після того, як у 1721 році указом Петра I Московський патріархат було скасовано, а для управління

Церквою призначено Святійший Синод, повністю підпорядкований царській владі в особі представника від царя - оберпрокурора. Без затвердження оберпрокурора не ставало чинним жодне рішення Синоду.

Митрополит Київський не тільки не залишився довго другим найпочеснішим ієрархом, але через якийсь час у нього навіть було відібрано митрополічний титул, і він став архієпископом Київським. Потім титул митрополита повернули, але без жодних прав, що Іх Київський першоієрарх мав протягом понад семи століть. Київська митрополія перетворилась на одну з багатьох єпархій Російської Православної Церкви. Починаючи з 1799 року на Київському митрополічному престолі вже не було ієрархів-українців.

Традиційний для Української Православної Церкви соборний устрій було скасовано. Ані митрополита, ані єпископів більше не обирали - Іх призначав Святійший Синод. Парафії втратили давнє право вибирати собі священика. У митрополита Київського відібрано юрисдикцію над українськими монастирями, а Іхніх архимандритів та ігуменів призначала тепер Москва. Миряни були повністю усунуті від управління в Церкві. Славні і сильні українські церковні братства ліквідувалися, а Іхнє майно конфіскувала влада. Право мати власну друкарню у митрополита Київського відібрали. Наказами Московських патріархів, а пізніше Синоду друкарням на Україні було заборонено друкувати книжки без дозволу московської цензури, а цензура вимагала, щоб книги друкувалися лише такі, які нічим не відрізняються від тих, що друкуються у Москві.

Киево-Могилляську академію на початку ХУІІІ сторіччя перетворено на Духовну академію, позбавивши її української самобутності. В духовних семінаріях священиків виховували в російському дусі, намагаючись зробити з них вірних виконавців русифікаційної політики Москви на Україні. Русифікації служили також заборона виголошувати проповіді українською мовою і наказ вживати російську вимову

ПОЧАТКИ НАЦІОНАЛЬНО-ЦЕРКОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Полум'я революції, яке охопило 1917 року царську імперію, негайно спалахнуло і на Україні. Одночасно з прагненням до власної держави та політичної національної свободи прокинулось прагнення до незалежності церковного життя. По всіх єпархіях України відбувались собори, і на деяких з них почали лунаєти голоси про потребу відокремлення Української Православної Церкви від Московської, яка поневолювала і духовно руйнувала її понад двісті років. На Подільському і Полтавському єпархіальних соборах у квітні і травні 1917 року висловлено бажання мати Українську Автокефальну Православну Церкву. На військовому з'їзді у жовтні було вже конкретно поставлено питання про незалежність Української Православної Церкви. З ініціативи протоієрея Василя Липківського створено "Братство воскресіння України", що згодом перетворилось на Всеукраїнську Православну Церковну Раду. Головним своїм завданням Церковна Рада поставила скликання Всеукраїнського Православного Собору, який би мав вирішити питання незалежності Української Православної Церкви.

Однак, з самого початку проти незалежницьких кроків діячів українського національно-церковного руху майже суцільним фронтом виступили російські єпископи на Україні. Єпископа Олексія Дородинцева - єдиного ієрарха, який приєднався до цього руху, вони заборонили у священнослужінні саме напередодні відкриття Собору, щоб позбавити його права участі в ньому. Собор відкрився 19 січня 1918 року. Українські делегати мали досить значну силу, і справа українського церковного відродження можливо пішла б бажаним шляхом, якби не те, що Собор тривав усього два тижні і примушений був припинити працю, коли Київ здобула червона армія.

Собор відновився за гетьманської влади. Але обставини у той час були вже цілком відмінні. Про-

московські сили спромоглись усунути з Собору українських делегатів і ухвалили залишити Православну Церкву в юрисдикції Московського патріарха з правами обмеженої автономії. На осінній сесії собору виступив новий міністр ісповідань гетьманського уряду Олександр Лотоцький, висунувши у своїй промові вимогу про незалежнення Української Православної Церкви. "Основна засада української державної влади полягає в тому, що в самостійній державі має бути й самостійна Церква", заявив він.

Гетьманський уряд невдовзі після того упав, і на чолі України стала Директорія Української Народної Республіки. Ставлення нової влади до церковного питання було ясне і недвозначне. 1 січня 1919 року Директорія опублікувала декрет про автокефалію Української Православної Церкви. До Царгороду було вислано дипломатичну місію для переговорів з Вселенським патріархом у справі визнання автокефалії. Але в міжчасі Україна знову опинилась під радянською владою, уже на постійно.

УКРАЇНЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Українські національно-церковні сили почали в нових умовах кампанію за творення українських парафій і реєстрацію їх в органах влади. Перша українська парафія в Києві була заснована при Свято-Миколаївському соборі на Печерську. Там 22 травня 1919 року протоієрей Василь Липківський та кілька інших українських священників відправили першу Службу Божу українською мовою. Потім українці одержали у своє розпорядження Андріївський і Софійський собори, а згодом і інші церкви. Українські парафії творились також по інших містах України.

Але опір російського єпископату українському національно-церковному рухові не припинявся. У

тяжких матеріальних умовах. Його заарештували в лютому або березні 1938 року, заслали до далекого північного концтабору і вже від наступного року про нього не було жодної вістки. В катівнях і каторгах ДПУ-НКВС загинули митрополити Микола Борецький та Іван Павловський, більшість єпископів, сотні священників і незліченні маси вірних. До 1938 року на території України не було вже жодної діючої парафії УАПЦ, жодного діючого єпископа і священника.

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ПОЛЬЩЕЮ

Після Першої світової війни понад два з половиною мільйона православних українців, понад мільйон білорусів та біля 25 тисяч росіян опинилися у відновленій Польщі, до якої крім Галичини, де домінувала Греко-Католицька Церква, увійшли Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя та українське Полісся - землі з переважаючим українським населенням. Ці землі входили до складу Київської митрополії, коли вона була в канонічній підлеглості Вселенському патріархові, а в 1686 році вони були насильно підпорядковані владі Московського патріарха разом з іншими українськими православними землями.

Спочатку Православна Церква у Польщі зберігала залежність від Москви. Але з часом почався рух за її незалежнення. Московський патріарх Тихон відкинув прохання єпископів Юрія Ярошевського і Діонісія Валединського про надання Церкві у Польщі автокефалії, але погодився на автономію і призначив архієпископа Юрія митрополитом-екзархом.

У 1922 році собор єпископів Православної Церкви у Польщі ухвалив перейти в управління Церквою на засади повної незалежності, тобто проголосив де-факто автокефалію. Митрополитом незалежної Церкви обрано владика Юрія Ярошевського.

Він прихильно ставився до ідеї розмосковлення Православної Церкви в Польщі, і за час його короткого управління розпочато вживання в богослуженнях української та білоруської мов.

Російська еміграція ставила сильний опір відходів Православної Церкви в Польщі від Церкви Московської і введенню в богослуження народних мов. 8 лютого 1923 року російський фанатик-шовініст архимандрит Смарагд убив митрополита Юрія пострілом з револьвера. Митрополитом Православної Церкви в Польщі на його місце обрано архієпископа Діонісія Валединського, росіянина з походження, який теж був прихильний до українізаційних заходів у Церкві на землях з українським населенням.

У складі єпископату Православної Церкви в Польщі був у той час лише один єпископ-українець, Олексій Громадський. За його підтримкою, на українських землях ширилось вживання української мови в богослуженнях, робились численні переклади богослужбових книжок на українську мову, виходили українські церковно-релігійні журнали, запроваджувалося навчання українською мовою в церковних школах.

Єпископат Православної Церкви в Польщі, за підтримкою уряду, звернувся до Вселенського Царгородського патріарха з проханням про надання їхній Церкві автокефалії. Патріарх Григорій VII визнав право на автокефалію Православної Церкви в Польщі своїм томосом (декретом) з 13 листопада 1924 року. У тому декреті вказувалося на незаконність передачі Київської митрополії під владу Московського патріарха у 1686 році і на недотримання Москвою зобов'язань щодо автономії Київської митрополії, що їх вона дала, перебираючи юрисдикцію над нею.

Хоч Українська Православна Церква в Польщі була частиною Автокефальної Православної Церкви в Польщі, вона користувалась широкою автономією. Постійно зростали вимоги дальшої українізації Церкви на українських землях. У 1932 році висвячено ще одного єпископа-українця - архимандрита

Полікарпа Сікорського, якого призначено на єпископа Луцького, а архієпископ Олексій Громадський того ж року став правлячим єпископом усієї Волинської єпархії. Під їхнім керівництвом Українська Православна Церква під владою Польщі стала фактично незалежною і швидко розбудовувала своє національне життя.

Живучи в римо-католицькій польській державі, православні українці зазнавали тяжких утисків з боку влади і Римо-Католицької Церкви. В останні місяці 1937 року почалась широка кампанія насильного навернення на католицизм православних українців на Волині, в районах уздовж польсько-радянського кордону. Цю так звану "ревідикаційну" кампанію ревно провадив із схваленням найвищих урядових кіл Корпус Охорони Пограниччя, неперемінливо вживаючи найрізноманітніших обмежень, переслідувань і репресій. Поляки мали на меті також колонізувати українське населення прикордонних районів, і з цією метою вимагали від усіх тих, чиї прізвища закінчувались на -ський, -цький і -ич, щоб вони змінили у метриці національність на польську. Тим, що погоджувались, обіцяли різні пільги, і навпаки. Насильство об'єднало українське населення в рішучому спротиві сваволі і викликало численні протести з боку провідних українських діячів, зокрема українців-послів до сейму. Не зважаючи на підтримку "ревідикаційної" акції владою, вона не принесла бажаних наслідків.

Тоді поляки скерували свою увагу на Холмщину і Підляшшя. Влітку 1938 року там розгорнулись жорстокі гоніння проти православних. За короткий час було зруйновано або спалено 115 православних церков. В більшості випадків гонителі нищили і церковне майно, руйнували прицерковні цвинтарі. Брутальність державної поліції супроти безборонного населення не знала меж.

Це варварство викликало хвилю обурення у світі. Кінець-кінцем світовий розголос, а водночас міжнародна напруженість у зв'язку з експансивними

кроками Гітлера примусили польську владу припинити гоніння православних. А у вересні 1939 року Польща упала після неповних трьох тижнів нацистського "бліцкригу".

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Невдовзі після того, як у вересні 1939 року радянські війська зайняли Західну Україну і Білорусію, Російська Православна Церква, незважаючи на те, що вона ще зазнавала переслідувань з боку атеїстичної влади, розгорнула інтенсивні заходи для підпорядкування епархій на новоприєднаних землях. На Волинь прибув патріарший екзарх, архієпископ Миколай Ярушевич, як проконсул Московської Церкви. Ієрархів на західно-білоруських землях примушено приїхати до Москви і скласти там заяву вірності Московській патріархії. Не зробили цього лише архієпископ Поліський Олександр Іноземцев, росіянин родом, і єпископ Луцький Полікарп. Нова церковна влада поклала край українській мові у богослуженнях і в церковному житті. На парафії накладали конфіскаційні податки, багато церков відбирали і закривали. Розпочались масові арешти свідомих українських громадян, включно з духовенством.

22 червня 1941 року вибухла німецько-радянська війна, і німці швидко покотились вглиб України. У стероризованого сталінським режимом населення зродились надії на політичну, культурну і релігійну свободу. Одначе, вони розвіялись, коли слідом за армією прийшла цивільна німецька влада і було створено Райхскомісаріат Україна - переходову стадію до перетворення українських земель на німецьку колонію. В умовах відносної свободи, яка існувала на початках, православні українці Волині, Поділля і Полісся почали організовувати церковно-релігійне

Автокефальну і Автономну Церкви. Заходи в цьому напрямку виявились успішними, і 8 жовтня митрополит Автономної Церкви Олексій та делегати Автокефальної Церкви архієпископ Ніканор і єпископ Мстислав підписали Акт Поєднання на основі існування об'єднаної Української Автокефальної Православної Церкви в духовному єднанні з митрополитом Діонісієм. Однак, проти Акта негайно виступили деякі єпископи-москвофіли Автономної Церкви, і під їхнім тиском, а також під тиском німецької влади, якій об'єднання було невігідне, митрополит Олексій відкликав своє рішення. Церква залишилась роз'єднаною.

На початку 1943 року райхскомісар Кох наказав реорганізувати УАПЦ і Автономну Церкву, позбавляючи їх центральної влади (голови Церкви і Собору єпископів) та підпорядковуючи єпископів німецькій адміністрації генерал-комісаріятів в яких вони жили. Це було brutальне порушення церковних канонів і безпрецедентне втручання влади в життя Церкви.

Влітку і восени 1943 року життя Православної Церкви на західно-українських землях проходило в умовах дедалі зростаючої партизанської війни проти німецьких окупантів. Німці відплачували жорстокими репресіями, які часто захоплювали і Церкву та її служителів. Було розстріляно понад сто українських православних священників та спалено або зруйновано багато церков.

З поверненням радянської влади контроль над церковним життям повністю перебрала Російська Православна Церква.

УКРАЇНЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Після закінчення Другої світової війни у розгромленій Німеччині перебували сотні тисяч православних українців. Багато з них, переживши у перед-

воєнні роки страхіття сталінського терору, не мали бажання повертатися назад. Цих неповоротців військова влада західних союзників примістила в таборах переміщених осіб (Ді-Пі), де вони мали дах над головою, харчування та все необхідне для життя, чекаючи можливості виїхати до країн, які погодились би прийняти їх на постійно. Довгі роки позбавлені духовної опіки, православні діписти-українці з запалом взялись розбудовувати церковно-релігійне життя, яким керували єпископи УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом. Таборіві церкви вирости в кожному таборі переміщених осіб, у багатьох випадках з мистецькими іконостасами та церковним устаткуванням, з гарними хорами. Було видано цілий ряд богослужбових книг, організовано пастирські курси, а пізніше засновано Богословсько-педагогічну академію.

У 1948 році розпочалось поступове розселення переміщених осіб: спочатку до європейських країн - Бельгії, Франції, Англії, потім до заокеанських - Сполучених Штатів, Канади, Австралії, Бразилії, Венесуели, Аргентини та інших країн Південної Америки.

До різних країн роз'їхався і єпископат УАПЦ, за винятком митрополита Полікарпа і архієпископа Ніканора, що залишились в Європі. Митрополит Полікарп продовжував очолювати Українську Автокефальну Православну Церкву на еміграції, а після його смерті його місце зайняв митрополит Ніканор. Тепер першоієрархом УАПЦ в діаспорі є митрополит Мстислав, який одночасно очолює Українську Православну Церкву у США. В Європі українські православні громади є у Західній Німеччині, Франції і Бельгії, а в Англії, куди в повоєнні роки переїхала на постійно дуже велика кількість діпистів-українців, існує окрема єпархія з центром у Лондоні.

У Сполучених Штатах початки Української Православної Церкви сягають 1916 року, коли в Чикаго було засновано першу українську православну парафію святого князя Володимира. Потім церковні

Паїсія Івашука, що був перед тим священником у Сполучених Штатах.

Розкинута по різних континентах і країнах світу, Українська Автокефальна Православна Церква живе і розвивається за межами України, зберігаючи традиції тисячолітньої Київської митрополії. Богослуження в усіх церквах УАПЦ відправляються українською мовою; молодь виховується в любові до своєї Церкви і народу.

ВІДРОДЖЕННЯ УАПЦ НА УКРАЇНІ

Протягом чотирьох з половиною десятиліть після Другої світової війни повну монополію на духовне життя в Україні мав екзархат Російської (Руської) Православної Церкви, яку очолює тепер митрополит Київський і Галицький Філарет. Як і увесь український народ в добу сталінського терору та брежнєвського застою, православні українці зазнавали сильного русифікаційного тиску. Православна Церква на Україні була позбавлена будь-яких ознак національної самобутності. Митрополита і єпископів призначала Москва. Богослуження відправлялись російською мовою, і нею ж виголошувались проповіді. Єдина духовна школа в Україні - Одеська духовна семінарія - була повністю русифікована. З церковного календаря усували українські свята та святих, а натомість накидали російські.

З проголошення у Радянському Союзі політики гласності та перебудови, на Україні почався рух за національне і культурне відродження українського народу, зокрема за порятунок задушеної десятиріччями русифікації української мови. 15 лютого 1989 року загорівся перший вогник боротьби за відродження рідної Православної Церкви - було створено "Ініціативний комітет відновлення Української Автокефальної Православної Церкви в Україні" на чолі з отцем Богданом Михайлечком. Протягом року цей

початок розгорнувся в рух за національне-церковне відродження, що охоплює уже всю Україну.

На Великдень 1989 року українська православна громада в Києві відправила святкове богослуження українською мовою у приватному домі. Це була перша українська відправа у столиці України з 1943 року. Однак, на початку червня київська міська влада відмовилась зареєструвати парафію УАПЦ, мотивуючи це тим, що "такої Церкви, як УАПЦ, ніколи не було і немає, а тому неіснуючої Церкви зареєструвати не можна".

Шовіністичну тезу "Не було, немає і бути не може" кількаразово повторював протягом 1989 року і московський екзарх України митрополит Філарет. Але під тиском всенародного національного відродження на Україні навіть екзархатові довелося піти на деякі поступки. У парафіях, які того бажають, дозволено відправляти богослуження і проповідувати українською мовою, видано Новий Заповіт і Требник українською мовою, відкрито духовну семінарію в Києві, хоч навчання там також провадиться майже виключно російською мовою.

19 серпня 1989 року парафіяни церкви святих Петра і Павла у Львові постановили вийти з Російської Православної Церкви і проголосили свою громаду парафією Української Автокефальної Православної Церкви. Заяву про це підписали понад 1800 осіб, на чолі з настоятелем, отцем Володимиром Яремою. Намагання влади залякати парафіян і примусити їх повернутися в лоно Російської Церкви зазнали повного провалу.

У відповідь на прохання українських православних правозахисників, владика митрополит Мстислав, користуючись своїми повноваженнями, як місцєблюстителя Київського митрополичого престолу, взяв відроджену УАПЦ під свою опіку.

В середині жовтня до УАПЦ приєднався і очолив її єпископ Житомирський і Овруцький Іоан, який відслужив 22 жовтня першу архиерейську літургію в церкві святих апостолів Петра і Павла. У своєму

заклику до українського народу, який він прочитав після богослуження, Владика Іоан заявив, що нарешті настав час "усвідомити те, що пора вже самому стати господарем у своєму домі... у Церкві Українській Незалежній Самостійній". За це його, як і інших священників, що перейшли до УАПЦ, Російська Церква позбавила священничого сану.

У Львові було створено Церковну Раду - керівний орган відродженої Церкви. Прийнято Статут УАПЦ, за зразком того, що його схвалила у 1926 році радянська влада. До УАПЦ приєдналось понад 60 інших парафій на Львівщині; почали переходити деякі парафії на Івано-Франківщині, Тернопільщині і Волині. Громади в Києві, Одесі, Харкові, та інших містах Східної України домагаються реєстрації.

9 грудня у Києві відбувся з'їзд представників парафій Української Автокефальної Православної Церкви з усієї України, на якому було засновано Всеукраїнське Православне Братство, як продовження давніх українських традицій і як дієвий центр розбудови та захисту Церкви і духовної культури народу. Братство матиме свої відділи у всіх містах України.

Яскравим доказом відродження УАПЦ на Україні була поява у вересні самвидавного журналу "Наша віра - Православ'я". "Збираймося гуртом, щоб відбудувати наш Храм, і знову знайти дорогу до наших замулених джерел" - говорить в редакційному слові у першому номері журналу. "Наша віра - Православ'я" виходить щомісяця.

Історичний 1989 рік проламав кригу мертвого застою в духовному житті православних українців на Україні. Треба сподіватися, що з Божою допомогою мрія про повне відродження на українській землі Української Автокефальної Православної Церкви, тисячолітньої Церкви українського народу вже невдовзі стане дійсністю.

ЛІТЕРАТУРА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Протопресвітер Демид Бурко, "Українська Православна Церква - вічне джерело життя", Саут Бавнд Брук, 1988.

Іван Власовський, "Нарис Історії Української Православної Церкви", 5 томів. Видання Української Православної Церкви у США, Нью-Йорк - Саут Бавнд Брук, 1955-1966.

Михайло Грушевський, "З історії релігійної думки на Україні", Вінніпег-Мюнхен-Детройт, 1962.

Дмитро Дорошенко, "Православна Церква в минулому й сучасному українського народу", Берлін, 1940.

Митрополит Василь Липківський, "Історія Української Православної Церкви", розділ 7: Відродження Української Церкви, Вінніпег, 1961.

Олександр Лотоцький, "Українські джерела церковного права", Варшава, 1941; перевидано в Саут Бавнд Бруку 1984 року.

Митрополит Іларіон Огієнко, "Українська Церква - нарис з історії Української Православної Церкви", Вінніпег,

Наталія Полонська-Василенко, "Історичні підвалини УАПЦ", Мюнхен, 1964.

Протопресвітер Никодим Плічковський, "Нарис історії Української Православної Церкви", Сідней (Австралія), 1985-1988.

Протоієрей Митрофан Явдась, "Українська Автокефальна Православна Церква 1921-1936", Мюнхен-Інгольштадт, 1956.

"Мартирологія українських Церков", т.І.-"Українська Православна Церква" (Документи, матеріали, християнський самвидав України). Упорядкували Осип Зінкевич і Олександр Воронин. Видавництво "Смолоסקип", Торонто-Балтимор, 1987.

Олександр Воронин

**КОРОТКА ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ
ЦЕРКВИ**

**Видання
Української Автокефальної Православної Церкви
у США**

Тираж 1000 примірників

**Комп'ютерний набір: Катерина Марцинюк/Петро Міщенко
при катедральному соборі
св. князя Володимира в Чікаго**

Друк: Belfry

